

РЕЧЬ КОРОЛЯ

'The King's speech'

De gevolgen van de speech van Chroesjtsjov voor
het Warschaupact

Berger, L.E. (Lucas Berger)
l.e.berger@students.uu.nl

Abstract

Met het openen van de Oost-Europese archieven werd er een enorme hoeveelheid aan eerder onbekende bronnen over de politieke geschiedenis van het Oosten openbaar gemaakt. Met deze nieuwe kennis afkomstig van de binnenste regeringskringen werden de gebeurtenissen van de Koude Oorlog opnieuw bestudeerd. Een van de meest tumultueuze jaren van de Koude Oorlog was het jaar 1956. In dit jaar werden de opstanden in Polen en vooral Hongarije de kop in gedrukt door het Warschaupact, het Oost-Europese bondgenootschap gesticht in 1955. De dominante bewering binnen de historiografie luidt dat het Warschaupact in de beginjaren een machts- en propagandamiddel van de Sovjet-Unie was. Er is onderzocht of dit al het geval was in 1956 toen Chroesjtsjov zijn geheime speech gaf die later de onrust in Polen en Hongarije in gang zette. Welke gevolgen had deze speech voor het functioneren van het Warschaupact? Was er nog sprake van een multilaterale samenwerking binnen dit bondgenootschap na de geheime speech? Deze scriptie laat zien dat de dominante bewering binnen de historiografie over het Warschaupact aan herziening toe is, omdat er meer sprake lijkt te zijn van multilaterale betrekkingen dan historici tot nu toe dachten. Dit is gedaan door middel van een onderzoek naar de gevolgen van de geheime speech van Chroesjtsjov op het Warschaupact optreden in Hongarije in oktober-november 1956.

Inhoudsopgave

1. De beginselen van het Warschaupact	7
2. De algemene impact van de geheime speech	10
<i>Het lekken van de speech</i>	11
<i>De onrust die als gevolg van de speech ontstond</i>	12
<i>Verandering van het politieke klimaat in Oost-Europa</i>	14
3. De gevolgen van de ‘geheime speech’ op de Hongaarse Opstand	16
<i>De bijzondere positie van Joegoslavië</i>	18
<i>De overgebleven multilaterale basis</i>	19
<i>Het verdrag minder als uitgangspunt</i>	21
4. Conclusie	23
Bibliografie	26

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie verenigd in hun strijd tegen Duitsland. Vanaf 1945 brak de periode van de Koude Oorlog aan, waarin de grootmachten tegenover elkaar kwamen te staan. Na de dood van Sovjetleider Josef Stalin in 1953 brak er een nieuwe periode aan in de Koude Oorlog onder zijn opvolger Nikita Chroesjtsjov. Dit leverde nieuwe problemen op tussen de twee kampen, hetgeen onder andere geleid heeft tot de tegenover elkaar staande bondgenootschappen, de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en het Warschaupact.

Het bondgenootschap tussen Oost-Europese landen, vernoemd naar de stad waar het is opgezet, werd gevormd in 1955 als reactie op het toetreden van West-Duitsland tot de NAVO. De intentie van het bondgenootschap was om als verenigd blok te kunnen optreden tegen Westerse invloeden en algemeen gevaar voor het socialisme in de lidstaten van het Warschaupact. Met veel optimisme voor de toekomst werd het eerste verdrag opgesteld. Nauwelijks een jaar later kreeg het pact met een groot probleem te maken, voornamelijk door de geheime speech van Chroesjtsjov op het 20^e partijcongres van de communistische partij van de Sovjet-Unie in februari 1956. Hierin veroordeelde hij de acties van zijn voorganger Stalin en werden alle stalinistische elementen binnen Oost-Europa onder druk gezet omdat de misdaden en andere geheime activiteiten van zijn voorganger bloot kwamen te liggen. Dit resulteerde in veel onrust in het Oosten. Er waren immers nog veel stalinistisch gezinde leiders aan de macht in Oost-Europa. Vooral bij het door Stalinisten geleide Polen en Hongarije liep het uit de hand. De eerste problemen waarmee het Warschaupact te maken kreeg werden dus vooral door het leiderschap van de Sovjet-Unie zelf veroorzaakt. Dit had ook gevolgen voor de net opgezette samenwerking tussen de lidstaten in 1955-1956.

Dit paper zal onderzoek doen naar de gevolgen van de geheime speech van Chroesjtsjov op het Warschaupactoptreden tegen de Hongaarse Opstand van oktober-november 1956. Het pact voelde zich genoodzaakt op te treden nadat de Hongaarse partijleiding voor een (te) gematigde koers van het socialisme gekozen had.

De onderzoeksvraag luidt als volgt: *Welke gevolgen had de geheime speech van Chroesjtsjov van februari 1956 op het optreden van het Warschaupact tijdens de Hongaarse Opstand in oktober/november 1956?* Om deze vraag te beantwoorden zal allereerst de context van het Warschaupact uiteengezet worden door het verdrag en de eerste collectieve bijeenkomst te analyseren. Vervolgens worden de belangrijkste gevolgen uiteengezet en

daarna geanalyseerd hoe deze gevolgen tot uiting kwamen bij de aanpak van de Hongaarse Opstand.

De historiografie omtrent de eerste jaren van het Warschaupact hebben een ontwikkeling doorgemaakt vanaf de Koude Oorlog tot het heden. Uit de secundaire literatuur tot aan het einde van de Koude Oorlog bleek dat er de overtuiging heerste dat het Warschaupact altijd een machts- en propagandamiddel van de Russen geweest is. Thomas Wolfe benadrukte deze bewering namelijk expliciet in zijn werk in de jaren '60, waarin hij vooral keek naar het militaire aspect van het bondgenootschap.¹ Er was volgens hem altijd sprake van bilaterale betrekkingen, vooral tussen de Sovjet-Unie en een bepaalde lidstaat in kwestie, waardoor het Warschaupact nooit als multilateraal bondgenootschap zou gaan functioneren.² Ook in de jaren '80 werden de intenties van het opstellen van het bondgenootschap nog in twijfel getrokken, bijvoorbeeld door Douglas A. McGregor. Hij beweerde dat het bondgenootschap was bedoeld om de nationale soevereiniteit en onafhankelijkheid van de Oost-Europese landen meer te beperken.³ Ook stelde hij in zijn werk dat de dood van Stalin dusdanig veel problemen veroorzaakte, dat de Sovjet-Unie meer moest gaan leunen op militaire intimidatie om problemen in het oosten op te lossen en dat dit één van de redenen was voor het opstellen van het Warschaupact.⁴

Rond het einde van de jaren '80 en vooral na de val van de Sovjet-Unie in 1991 werd het bestaande beeld van de betrekkingen binnen het Warschaupact herzien. Het opengaan van de Oost-Europese archieven na de val van de Sovjet-Unie zorgde voor een grote hoeveelheid aan nog onbekende bronnen afkomstig van de binnenste regeringskringen. Amerikaans historicus Mark Kramer was een van de eersten die aan de hand van dit bronnenmateriaal stelde dat het beeld van de betrekkingen binnen Oost-Europa aan verandering toe was.⁵ In 1995 werden namelijk de notities van Vladimir Malin, hoofd van het centrale comité van de communistische partij van de Sovjet-Unie onder Chroesjtsjov,

---

¹ Thomas W. Wolfe, 'The Warsaw Pact in Evolution', *The World Today*, Vol. 22, No. 5, (Mei 1966), 191-198, aldaar 192-193.

² Ibidem, 192-193.

³ Douglas A. McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', *Soviet Studies*, Vol. 38, No. 2 (april 1986), pp 227-247, aldaar 229

⁴ Douglas A. McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', 228.

⁵ Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 2. (April 1998), 163-214, aldaar 163.

opengesteld, hetgeen zorgde voor meer kennis over het optreden van het Warschaupact in Hongarije in 1956. In deze scriptie wordt van deze kennis gebruik gemaakt.⁶

Na het opengaan van de archieven werd er in verschillende publicaties over het Warschaupact nog steeds getwijfeld aan het multilaterale karakter van het Warschaupact, zeker wat betreft de beginjaren. Johanna Granville stelt in haar boek over de internationale diplomatie ten tijde van de Hongaarse Opstand dat het bondgenootschap zeker een machtsmiddel van de Sovjet-Unie was.⁷ Het werk van Vojtech Mastny en Malcolm Byrne veranderde niet veel aan dit beeld, aangezien zij aan de hand van het bestuderen van het verdrag en de omstandigheden eromheen tot dezelfde conclusie kwamen.⁸

Het boek *The Warsaw Pact Reconsidered* van Laurien Crump fungeerde voor deze scriptie als introductie voor het debat. Crump beargumenteert dat binnen de huidige historiografie weinig aandacht is voor het multilaterale karakter van het Warschaupact omdat de focus van historici doorgaan ligt op de bilaterale betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en één bepaalde lidstaat in kwestie.⁹ Hiermee pleit ze dus voor een ander beeld binnen het debat omtrent de betrekkingen binnen het Warschaupact en wordt het werk van Mark Kramer voortgezet. Het doel van deze scriptie is om het bestaande beeld van historici als McGregor en Granville te nuanceren door de complexiteit van de betrekkingen van de eerste jaren binnen het Warschaupact te onderzoeken. Hierdoor zal een toevoeging worden gegeven aan de op dit moment nog te beperkte historiografie omtrent het multilaterale karakter van het Warschaupact.

De Hongaarse Opstand kan als voorbeeld gezien worden van een probleem dat zich veelal afspeelde binnen het Warschaupact.¹⁰ Deze opstand zorgde niet voor een noemenswaardige verandering in de toenmalige balans tussen Oost en West, het leidde alleen tot wat beschuldigingen over en weer in de media van beide kampen. Daarom is de opstand goed te gebruiken voor onderzoek naar de betrekkingen binnen het bondgenootschap in de

---

⁶ Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', 166.

⁷ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, (Verenigde Staten, 2004), xvii

⁸ Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, (Washington 2005), 1-3.

⁹ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 6 'The limits of emancipation: the Prague Spring', 5.

¹⁰ Csaba Bekes, 'The long détente and the Soviet Bloc, 1953-1983', in: Oliver Bange and Poul Villaume, *The long détente. Changing Concepts of security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*, (New York/ Budapest 2017), pp 31-49, aldaar 35-36.

beginjaren. Het zou een goed inzicht moeten opleveren in hoe het Warschaupact problemen binnen hun eigen gelederen aanpakte, zonder dat hun beleid gericht was op de balans tussen Oost en West.

De geheime speech van Chroesjtsjov en het verdrag van het Warschaupact van 1955 zullen gebruikt worden om de gevolgen van de speech voor het bondgenootschap aan te tonen. Enkele relevante artikelen uit het verdrag passeren de revue. De speech en het verdrag zullen in minder detail worden geanalyseerd dan het bronnenmateriaal over de Hongaarse Opstand. Dit bronnenmateriaal zal bestaan uit rapporten van de communistische partij van de Sovjet-Unie, (voornamelijk de notities van Vladimir Malin)¹¹, communicatie met de ambassadeurs in Hongarije, intelligence reports van de Sovjet-Unie en andere lidstaten en andere bronnen omtrent het beleid van Chroesjtsjov. Deze bronnen worden bijna allemaal geleverd door het Wilson Center, opgericht in 1968, een project van het Amerikaanse Woodrow Wilson International Center for Scholars, History, and Public Policy Program, gericht op het onderzoek naar internationale betrekkingen. De bronnen die voor dit paper aan bod zullen komen, zijn volgens het digitale archief van het Wilson Center vooral afkomstig van Russische, Hongaarse, Bulgaarse en Poolse archieven. Voor dit onderzoek is het wel relevant te benoemen dat het materiaal ter beschikking wordt gesteld door een Amerikaanse instelling, maar er zal van uit gegaan worden dat deze bronnen daadwerkelijk ongewijzigd uit de Oost-Europese archieven komen.

Andere bronnen zijn indirect afkomstig van het Cold War Research Network (CWRN) en verwijzen naar verscheidene digitale broncollecties. Voor dit onderzoek wordt vooral gebruik gemaakt van het Parallel History Project on Cooperative Security (PHP), een onderzoeksproject met een digitaal archief gevormd als reactie op het opengaan van meerdere archieven met bronnen over de Koude Oorlog. Aan de hand van het bronmateriaal van het Wilson Center en het PHP zal worden gezocht naar de gevolgen van de speech op de reactie op de Hongaarse Opstand.

---

¹¹ Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', 166.

1. De beginselen van het Warschaupact

Allereerst is het van belang te kijken naar het verdrag van het bondgenootschap dat werd opgesteld op 14 mei 1955 in Warschau. Zoals aangegeven in de inleiding bleek het een reactie te zijn op het toetreden van West-Duitsland tot de NAVO. Het Oostblok zag deze toetreding als extra dreiging van het Westerse blok. De dominante houding binnen de historiografie over het opzetten van het Warschaupact is dat het verdrag vooral fungeerde als een propaganda/machtsmiddel van de Sovjet-Unie en dat de Sovjet-Unie niet de intentie zou hebben gehad het verdrag daadwerkelijk na te leven.¹² De meeste secundaire bronnen uit die tijd zijn veelal door westersgezinde auteurs geschreven. De opvatting dat het Warschaupactverdrag vooral een propagandamiddel was, kwam veel terug in contemporaine bronnen. Dit is logisch binnen de context van de Koude Oorlog, maar geldt nu eigenlijk nog steeds binnen de literatuur over het Warschaupact, zeker bij het bestuderen van de literatuur over de beginjaren van het bondgenootschap.

Voor dit onderzoek is het van belang om de omstandigheden bij het opstellen van en enkele artikelen uit het verdrag uiteen te zetten. Dit alles om te kijken hoe het beleid van het Warschaupact zou moeten worden uitgevoerd, om daarmee de gevolgen van de geheime speech van Chroesjtsjov beter in kaart te kunnen brengen. Het is relevant te benoemen dat het verdrag van 14 mei 1955 is opgesteld door de Sovjet-Unie zonder enig overleg met de andere landen.¹³ Dit is een van de voornaamste argumenten voor de eerdergenoemde heersende visie binnen de historiografie dat het Warschaupact als propaganda/machtsmiddel werd gebruikt door de Sovjet-Unie. In het vervolg van deze scriptie zal worden onderzocht welke gevolgen de speech had voor de dominantie van de Sovjet-Unie. Het idee om een collectief verdrag te maken dat alle landen in Oost-Europa met elkaar verbond was oorspronkelijk afkomstig uit Polen, vandaar dat het werd gesloten in Warschau.¹⁴ Het verdrag vertoont veel overeenkomsten met zijn tegenhanger van de NAVO uit 1949. Beide leggen ze de nadruk op een geweldloze oplossing van conflicten, hoewel dit door beide kanten lang niet

---

¹² Thomas W. Wolfe, 'The Warsaw Pact in Evolution', *The World Today*, Vol. 22, No. 5, (Mei 1966), 191-198, aldaar 192-193.

¹³ Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, 3.

¹⁴ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 1 'The Warsaw Pact in its infancy', 9.

altijd gevolgd werd.¹⁵ Een onderscheid is dat het verdrag van het Warschaupact een stuk vager is op het gebied van de doelen van de samenwerking, bijvoorbeeld hoe de algemene vrede te consolideren, het bondgenootschap te bestendigen en het voorkomen van te veel bilaterale betrekkingen. Veel historici binnen het debat omtrent het Warschaupact gaan uit van een te grote dominantie van bilaterale betrekkingen. Het was ironisch dat in het verdrag het een van de doelen was om de bilaterale betrekkingen zoveel mogelijk te beperken, hetgeen door historici als McGregor en Granville niet geloofwaardig wordt geacht.¹⁶

Er zijn een aantal artikelen binnen het Warschaupactverdrag van 1955 die relevant zijn voor dit onderzoek. Het blijkt expliciet uit het verdrag dat het is opgesteld uit angst voor een nieuwe oorlog met het Westen. Het Warschaupact moest fungeren als een collectief systeem van Europese veiligheid in het Oosten, los van sociale en politieke systemen die golden in een bepaalde lidstaat.¹⁷ Dit zou na de speech van Chroesjtsjov een punt van discussie worden. Het verdrag stond voor coöperatie en 'Mutual assistance', waarbij de mate hiervan een van de centrale vragen is in dit paper.¹⁸ Verder blijkt uit het eerste artikel dat er een geweldloze aanpak van problemen was vastgelegd. In het geval van Hongarije is dit door de beslissing om het land binnen te vallen niet nageleefd. Ook werd ervan uit gegaan dat elk lid van het bondgenootschap klaar moest staan om te kunnen assisteren. Gezien de binnenlandse onrust in diverse landen in 1956 werd het lastiger hieraan te kunnen voldoen.

Door artikel 5 van het Warschaupactverdrag zijn tijdgenoten, maar ook moderne historici, gaan twijfelen aan de geloofwaardigheid van het verdrag. Uit het artikel bleek namelijk dat er een 'Joint command' zou worden opgezet, dat tot aan de late jaren '60 er niet van zou komen.¹⁹ In het begin zou namelijk zijn gestreefd naar het beperken van de nationale soevereiniteit door middel van een 'joint command', dus dat de Oost-Europese landen meer in dienst van het bondgenootschap moesten handelen.²⁰ Het lijkt enigszins logisch dat de vroege problemen binnen het pact bijdroegen aan het moeizame opstellen van een collectief militair orgaan. In de jaren na het opstellen van het bondgenootschap bleef het militaire

---

¹⁵ Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, 3.

¹⁶ Douglas A, McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', 230.

¹⁷ Wilson Center Digital Archive, 'Warsaw Pact treaty', 14 mei 1955, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123891>, (25-11-2020)

¹⁸ Ibidem, (25-11-2020)

¹⁹ Ibidem, (25-11-2020)

²⁰ Douglas A, McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', *Soviet Studies*, Vol. 38, No. 2 (april 1986), pp 227-247, aldaar 228-229.

systeem binnen het Warschaupact nog steeds vaag, onder andere over de bijdrage die elke lidstaat leverde.²¹

Het hielp in zijn algemeenheid niet dat er minder dan een jaar later dusdanige problemen ontstonden dat het al meteen duidelijk werd dat de ingeslagen koers van het verdrag niet meer te houden was. Alleen op papier was er sprake van enigszins duidelijke richtlijnen. Het blijkt dat historici als Granville, McGregor en Wolfe zonder twijfel reden hebben om hun vraagtekens te zetten bij de intentie en beleidsbepaling van het Warschaupact. De geloofwaardigheid van het Warschaupact als een echt werkend bondgenootschap moet echter niet volledig worden uitgesloten zoals veelal wel wordt gedaan.

Na het opstellen van het verdrag in 1955 was er een algemeen heersend optimisme over de beginkoers van het Warschaupact. Dit bleek vooral uit de eerste grootschalige bijeenkomst van de communistische partijen in Praag in januari 1956.²² Tijdens deze bijeenkomst werden alle bijdragen van regeringsleiders binnen het Warschaupact vastgelegd en werden concluderende statuten opgesteld en diverse besluiten vastgelegd. Deze documenten zijn afkomstig van een collectie van Warschaupactbronnen, beschikbaar gesteld door het PHP. Uit deze documenten blijkt dat gedurende de bijeenkomst alle lidstaten vertegenwoordigd waren. Zo werd besloten dat er niet minder dan twee keer per jaar collectieve besprekingen als deze dienden te worden gehouden. Daarnaast werd besproken hoe de hiërarchie van verschillende posities binnen het bondgenootschap zou gaan functioneren.²³ Deze bespreking lijkt een begin te maken met het definiëren van het functioneren van het Warschaupact. Alles wat niet duidelijk bleek uit het verdrag van 1955 leek hiermee te worden ingevuld en het leek ook dat elke lidstaat een wezenlijke rol van betekenis in speelde, in tegenstelling tot het eerste verdrag dat alleen door de Sovjet-Unie was opgezet. Later zou er worden gepleit voor verdere hervormingen, te beginnen met een Pools verzoek in 1957.²⁴

---

²¹ Daniel N. Nelson, *Alliance Behavior in the Warsaw Pact*, (Routledge 1986), 10-11.

²² Parallel History Project on Cooperative Security, 'Declarations by the signatories to the Warsaw Treaty', 28 Jan 1956, http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/17526/ipublicationdocument_singledocument/564e7aea-5408-4c4e-a9f1-b10f9a7646c6/en/Declaration_Signatories_560128-l.pdf (25-11-2020).

²³ Parallel History Project on Cooperative Security, 'Record of the decisions of the Meeting of the Political Consultative Committee established in Connection with the Warsaw Treaty' (28 Jan 1956), http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/17525/ipublicationdocument_singledocument/2882a0f1-8f48-4a3b-b339-ba1564e32b9b/en/Record_Decisions_1956_Eng.pdf (25-11-2020).

²⁴ 'Polish Memorandum on Reform of the Warsaw Pact, January 20, 1957', In: Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, (Washington 2005), 14, (11-01-2021).

Na afloop van de bijeenkomst was er volgens alle leden van het Warschaupact een positief signaal afgegeven over hoe het onderlinge overleg in de toekomst zou moeten gaan. De bijeenkomst bood hiermee hoop voor de toekomst. Uit alles rondom deze bijeenkomst, vooral de concluderende statuten, blijkt dat de lidstaten tot een unanieme beslissing waren gekomen over de te volgen koers van het Warschaupact.²⁵ De toekomst zag er op dat moment rooskleurig uit. Nauwelijks een maand later ontstonden er echter onverwachts problemen.

2. De algemene impact van de geheime speech

Op 25 februari 1956, nauwelijks een maand na de eerste goed verlopen collectieve bijeenkomst, gaf Chroesjtsjov een belangrijke speech tijdens het 20^e partijcongres van de communistische partij van de Sovjet-Unie. Het bleek vooral een aanval van Chroesjtsjov op de persoonlijkheidscultus die er onder zijn voorganger Stalin was ontstaan.²⁶ Chroesjtsjov stelde dat er in het klassieke marxisme-leninisme absoluut geen ruimte was voor zelfverheerlijking zoals die van Stalin.²⁷ De Sovjetleider verheerlijkte Lenin, maar tegelijkertijd bekritiseerde hij Stalin. Volgens Chroesjtsjov had Lenin altijd al bedenkingen gehad bij de werkwijze van Stalin en wilde hij hem destijds al zijn toenmalige functies ontnemen.²⁸ Stalin maakte namelijk gebruik van angst en dwang om zijn beleid door te voeren, terwijl Lenin juist het Russische volk wist te overtuigen van zijn weg van het communisme. Alleen in de meest extreme gevallen had Lenin geweld of dwang gebruikt stelde Chroesjtsjov.²⁹

Verder werden in de speech van Chroesjtsjov de grootste wandaden van Stalin aan het licht gebracht. De eerste was de Grote Terreur van 1937-1938. Door Stalins wantrouwen van zijn partijgenoten werden deze bestempeld als 'enemies of the people' en werden in grote aantallen valselijk beschuldigd en met gefabriceerde rechtszaken ter dood veroordeeld of

---

²⁵ Parallel History Project on Cooperative Security 'Declarations by the signatories to the Warsaw Treaty', (28 Jan 1956), http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/17526/ipublicationdocument_singledocument/564e7aea-5408-4c4e-a9f1-b10f9a7646c6/en/Declaration_Signatories_560128-l.pdf (25-11-2020).

²⁶ Wilson Center Digital Archive, 'Khrushchev's secret speech, 'On the cult of personality and its consequences', delivered at the twentieth party congress of the Communist Party of the Soviet Union', 25 februari 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995> (05-12-2020)

²⁷ Ibidem (05-12-2020).

²⁸ Ibidem (05-12-2020).

²⁹ Ibidem (05-12-2020).

naar Siberië verbannen. Dit was tot deze speech nog niet officieel erkend door de partijleiding van de Sovjet-Unie.³⁰ Het had volgens Chroesjtsjov binnen de partij veel schade aangericht. Een ander punt van controverse was de rol van Stalin binnen de diplomatie van de Tweede Wereldoorlog. Stalin had namelijk altijd verkondigd dat de aanval van Hitlers Duitsland onverwacht was, terwijl de Duitse leider altijd had aangegeven het communisme in te willen dammen.³¹ Tijdens de Grote Terreur waren ook veel militaire leiders veroordeeld, wat de slagkracht in de oorlog met Duitsland natuurlijk ook niet ten goede kwam.

Chroesjtsjov wilde met zijn speech een nieuw weg inslaan, allereerst door het afschaffen van de persoonlijkheidscultus van Stalin. Daarnaast moest de partij in de Sovjet-Unie (en later in heel Oost-Europa) terug naar de basale principes van het oude marxisme-leninisme, vooral in de vorm van een collectief leiderschap, om machtsmisbruik van individuen in de toekomst te kunnen voorkomen of aan te vechten.³² Chroesjtsjov pleitte er dus voor om via de oude principes van Lenin een nieuwe koers voor het communisme in het Oosten in te zetten.

Het lekken van de speech

Het was oorspronkelijk niet de intentie om de speech te lekken naar de rest van Europa. Chroesjtsjov verkondigde in zijn speech aanvankelijk dat zijn woorden binnen de communistische partij dienden te blijven.³³ Dit was echter nog maar de vraag. Chroesjtsjov wilde met deze boodschap voor grote hervormingen zorgen, waardoor het logisch zou zijn dat dat deze overtuiging op een of andere manier verspreid moest worden. Het was alleen waarschijnlijk niet meteen de bedoeling om de expliciete inhoud van de speech te verspreiden buiten de communistische partijen.

Toen het partijcongres vanaf februari 1956 langer bleek te duren, begonnen er al geruchten over een baanbrekende speech de ronde te doen.³⁴ Hoewel Chroesjtsjov de speech

---

³⁰ Wilson Center Digital Archive, 'Khrushchev's secret speech, 'On the cult of personality and its consequences', delivered at the twentieth party congress of the Communist Party of the Soviet Union', 25 februari 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995> (05-12-2020)

³¹ Ibidem (05-12-2020).

³² Ibidem (05-12-2020)

³³ Ibidem (05-12-2020)

³⁴ John Rettie, 'How Khrushchev leaked his secret speech to the world', *History Workshop Journal*, No. 62 (2006), 187-193, aldaar 187.

niet zelf heeft gelekt, leek het wel aannemelijk dat hij de voornaamste boodschap van de speech wilde uitdragen. De benaming van ‘geheime speech’ is hier niet helemaal correct, aangezien de speech later ook gelezen kon worden door niet-partijgenoten in de Sovjet-Unie.³⁵ Deze kwam onder andere onder ogen van een Engelse journalist, John Rettie, die namens Britse nieuwsagentschappen als de krant *The Guardian* en persbureau Reuters in de Sovjet-Unie verbleef om verslag te doen. De speech werd later ook verstuurd naar alle socialistische leiders in Oost-Europa die het partijcongres niet hadden bijgewoond. Hierdoor kon de speech ook niet lang geheim blijven voor de rest van de wereld.³⁶ Toch duurde het enkele maanden voordat de speech het Westen wist te bereiken. Het gerucht ging dat een Poolse secretaresse het zou hebben doorgespeeld naar het Westen.³⁷ Tegen de tijd dat het Westen de speech in handen kreeg was de onrust in het Oosten al toegenomen en bereikte het een hoogtepunt in de zomer van 1956.

De onrust die als gevolg van de speech ontstond

Het is nog niet helemaal duidelijk of het de intentie van Chroesjtsjov was om de ‘geheime’ speech te lekken, maar het had er toch alle schijn van. De destalinisatie was al een belangrijk punt van de politieke agenda van de communistische partij in de Sovjet-Unie en dit werd dan ook al direct na de dood van Stalin ingezet toen Chroesjtsjov nog niet eens de macht had gegrepen.³⁸ Het raakte echter wel in een stroomversnelling nadat de speech van Chroesjtsjov openbaar gemaakt was.³⁹ Voor sommige landen, zoals Hongarije en Polen had dit desastreuze gevolgen.

Sommige landen waren wel in staat grote binnenlandse onrust en/of problemen met de Sovjet-Unie te voorkomen. Dit was het geval in Bulgarije en Tsjechoslowakije. In deze landen werd door de Bulgaarse leider Todor Zhivkov en het Tsjechoslowaaks staatshoofd

---

³⁵ John Rettie, ‘How Khrushchev leaked his secret speech to the world’, 192.

³⁶ Laurien Crump, ‘The Warsaw Pact in its infancy’ In: Idem, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), 1-77, aldaar 24.

³⁷ Karl E. Loewenstein, ‘Re-emergence of Public Opinion in the Soviet Union: Khrushchev and Responses to the Secret Speech’, *Europe-Asia Studies*, Vol. 58, No. 8, ‘1956 and its legacy’ (2006), 1329-1345, aldaar 1334-1335.

³⁸ Duco Hellema, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, 12.

³⁹ Laurien Crump, ‘The Warsaw Pact in its infancy’ In: Idem, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, 24.

Antonin Zapotocky de boodschap van de speech niet ter harte genomen.⁴⁰ Zij wisten in hun landen het proces van de destalinisatie tot een minimum te beperken, vooral door hun absolute loyaliteit voor Chroesjtsjov uit te spreken. Deze twee leiders wisten daarmee hun greep op de bevolking te consolideren, terwijl ze op papier de destalinisatie toe leken te passen. In Tsjechoslowakije werd dit vooral door de opvolger van Zapotocky, Antonin Novotny, gedaan. Het is ironisch dat de gevolgen van de speech voor de meest stalinistische leiders, die de speech van Chroesjtsjov juist niet al te serieus namen, minder ernstig waren dan voor Hongarije en Polen. De meer stalinistische leiders onderhielden goede betrekkingen met de Russen in 1956.

Een ander land dat eigenlijk alleen positieve ontwikkelingen op het gebied van internationale betrekkingen overhield aan de speech was Joegoslavië. Onder Stalin was de leider van het land Josip 'Tito' Broz geëxcommuniceerd toen bleek dat Tito het niet meer eens was met de gevolgde koers van Stalin. Er werd in juni 1956 een nieuw verdrag ondertekend waarin de communistische partijen van Joegoslavië en de Sovjet-Unie gelijk aan elkaar werden verklaard.⁴¹ Ook werd het 'Informatiebureau van Communistische en arbeiderspartijen', ofwel de COMINFORM afgeschaft, waar Joegoslavië onder Stalin geen deel uit van had gemaakt.⁴² In sommige landen had de speech van Chroesjtsjov een positief effect, waardoor de Russen meer bondgenoten overhielden voor het aanpakken van de onrust in andere landen.

De landen die het hardst geraakt werden door de gevolgen van de speech waren Polen en Hongarije. In deze landen leverde het veel onrust op, die bleef nadat de stalinistische leiders waren afgezet. Het volk in deze landen wilde namelijk meer dan hun aftreden. In tegenstelling tot de situatie in Hongarije bleef Polen onrust op grote schaal bespaard. In Polen leidde het lekken van de speech tot een reeks hervormingen. Zo begon het Poolse parlement, dat tot dan toe meer een symbolische betekenis dan een praktisch nut had gehad, meer invloed te verkrijgen.⁴³ Er begon zich langzaam een situatie voor te doen die voor meer vrijheden voor het volk zou gaan zorgen. Hierdoor werden de verwachtingen bij de Poolse arbeiders aangewakkerd. Toen dit niet leidde tot ingrijpende veranderingen brak er een

---

⁴⁰ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 1 'The Warsaw Pact in its infancy', 25.

⁴¹ Ibidem, 27.

⁴² Ibidem, 28.

⁴³ Duco Hellema, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, 10.

opstand uit in Poznan in juni 1956.⁴⁴ Maar zoals in Hongarije wel zou gebeuren, escaleerde dit niet in de vorm van grootschalige protesten verspreid over het hele land.

Verandering van het politieke klimaat in Oost-Europa

De speech had ook algemene gevolgen voor de aanpak van problemen binnen het pact en de betrekkingen tussen de lidstaten van het Warschaupact. De onrust binnen Oost-Europa was hoofdzakelijk veroorzaakt door de Sovjet-Unie zelf in de vorm van de speech. Hoewel hier (op dit moment) nog niet direct bewijs voor is, is het aannemelijk dat de Sovjet-Unie zich hierdoor dominantier opstelde binnen het Warschaupact om deze zelf veroorzaakte problemen aan te pakken. Dit terwijl de samenwerking in januari 1956 nog op een positieve en multilaterale manier van start was gegaan. Hierdoor kan de bewering van historici als Granville en McGregor enigszins worden bevestigd dat zeker in de eerste jaren van het Warschaupact het bondgenootschap meer fungeerde als een verlengde van de Sovjet-Unie op het gebied van buitenlandse politiek. Maar deze bewering is zeker niet als volledig juist te bestempelen.

Er werd namelijk wel degelijk op het gebied van multilaterale betrekkingen een (weliswaar kleine) stap gezet. Dit kwam bijvoorbeeld tot uiting in de vorm van meer grootschalig gebruik van de Raad voor Wederzijdse Economische bijstand, afgekort de COMECON, een multilaterale organisatie gesticht in 1949 door Stalin als reactie op het Amerikaanse Marshallplan. Tot het aan de macht komen van Chroesjtsjov was dit een samenwerkingsorgaan dat puur op papier bestond en nooit in de praktijk gebruikt werd. Er werd in de lente van 1956 een meer multilaterale economische basis gelegd door het herintreden van de COMECON. Alle lidstaten van het Warschaupact kregen binnen dit economisch samenwerkingsverband ook een substantieel aandeel.⁴⁵ Naast het herstellen van de betrekkingen met Joegoslavië was de rehabilitatie van de COMECON een duidelijk teken dat de Sovjet-Unie inzette op meer onderlinge coöperatie in Oost-Europa.

Volgens McGregor was het opstellen van het Warschaupact er in de eerste plaats voor bedoeld om de nationale soevereiniteit van de landen in Oost-Europa in te dammen.⁴⁶ Dit

---

⁴⁴ Duco Hellema, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, 10.

⁴⁵ Laurien Crump, Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 1 'The Warsaw Pact in its infancy', 26.

⁴⁶ Douglas A, McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', 228-229.

door een bondgenootschap op te stellen dat de soevereiniteit van de lidstaat limiteert, waardoor de Sovjet-Unie als het hoofd ervan het bondgenootschap kan gebruiken als het verlengde van diens buitenlandse politiek, zonder dominerend over te komen op naastgelegen landen. Met de speech werd later juist het compleet tegenovergestelde nagestreefd, namelijk het weer verrijken van de soevereiniteit en onafhankelijkheid van de Oost-Europese landen. Dit was in feite al begonnen met de destalinisatie vanaf 1953. Chroesjtsjov wilde namelijk dat elk van de lidstaten hun eigen weg binnen het socialisme zouden bewandelen, wat onder voorganger Stalin nog absoluut uit den boze was.⁴⁷ Hierdoor kregen de lidstaten van het Warschaupact meer ruimte voor het voeren van beleid in eigen land en binnen het bondgenootschap.

Tegelijkertijd zorgde het lekken van de speech voor een soortgelijke ontwikkeling, maar dan binnen de Sovjet-Unie zelf. De speech dwong namelijk de partijleiding tot het meewegen van de publieke opinie in eigen land.⁴⁸ De vraag is natuurlijk hoeveel de opinie van het volk is meegenomen bij het nemen van belangrijke beslissingen. Er leek in andere landen in Oost-Europa een soortgelijke ontwikkeling aan de gang, gezien de onrust in Hongarije en Polen. Na het einde van beide opstanden veranderde de houding van de Russische partijleiding ten opzichte van de publieke opinie.⁴⁹ De partij liet zich wederom weinig gelegen liggen aan de mening van het volk. Het is ook de vraag in hoeverre er rekening werd gehouden met afwijkende meningen binnen het pact bij de beslissing om Hongarije binnen te vallen.

Uiteindelijk liep het in oktober/november in 1956 uit de hand met de onrust in Hongarije. Dit conflict vergde vanuit Russisch perspectief een sterk ingrijpen. Het is de vraag hoe de nieuwe positie van Joegoslavië, het belang van de publieke opinie en een veranderde multilaterale basis binnen het pact als gevolgen van de speech hun invloed hebben gehad op de reactie op de Hongaarse Opstand. De speech van Chroesjtsjov heeft in feite de Hongaarse Opstand in gang gezet. Hierdoor was het logisch dat de Russen de problemen voornamelijk zelf op wilden lossen. Tegelijkertijd leek er vastgehouden te worden aan de multilaterale basis van het pact. Daarnaast veranderde het politieke klimaat binnen heel Oost-Europa, met de speech als nieuw onderdeel van het proces van destalinisatie. Alle Oost-Europese landen kregen hun binnenlandse problemen, die sommige gemakkelijker wisten op te lossen dan

---

⁴⁷ Douglas A, McGregor, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', 229.

⁴⁸ Karl E. Loewenstein, 'Re-emergence of Public Opinion in the Soviet Union: Khrushchev and Responses to the Secret Speech', 1329

⁴⁹ Ibidem, 1331

andere. Door de ontstane problemen in Hongarije en Polen leek de positieve sfeer van de eerste bijeenkomst van het Warschaupact van januari 1956 weer enigszins te worden losgelaten.

3. De gevolgen van de 'geheime speech' op de Hongaarse Opstand

Om de opstand in Hongarije en de aanpak ervan door het Warschaupact in kaart te kunnen brengen dient er te worden gekeken naar de jaren voorafgaand aan de opstand in Hongarije. Het gaat hier namelijk om veel omstandigheden die tot overwegend anti-Sovjethoudingen zouden hebben geleid voorafgaand aan het uitbreken van de opstand.

Allereerst is Hongarije nooit langdurig door de Russen overheerst, zoals dat bij Polen wel het geval was.⁵⁰ Hierdoor bleek het lastiger om een communistische bondgenoot van de Hongaren te maken. De Hongaren waren als het ware minder gerussificeerd en hadden slechts een kortdurende militaire bezetting door de Russen meegemaakt na de Tweede Wereldoorlog, onder andere om ervoor te zorgen dat de communistische partij in het land er met de winst vandoor zou gaan.⁵¹ Hierdoor zou Chroesjtsjov later stellen dat de Sovjet-Unie de Hongaren nog een gunst verschuldigd was en dit zou gebruikt worden als extra motivatie voor de inval in november 1956.

Verder was Hongarije vroeger een monarchie, wat van oudsher een meer afkeurende houding ten opzichte van het communisme betekende.⁵² Gedurende de periode van het Interbellum was Hongarije een van de weinige landen waar het communisme geen grotere rol begon te spelen binnen de politiek. Ze bleven een meer nationalistische regering houden in deze periode, met het doel om hun eerder verloren grondgebied terug te winnen. Bovendien hadden de Hongaren over het algemeen een grote angst voor het communisme.⁵³ Na de Tweede Wereldoorlog vonden verkiezingen plaats, waar de communistische partij slechts 17% van de stemmen wisten te behalen. De communisten verkregen toch de macht door de aanwezigheid van Russische troepen en tevens bepaalde de Sovjet-Unie de benoemingen op

---

⁵⁰ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, 3.

⁵¹ *Ibidem*, 4-5.

⁵² *Ibidem*, 5.

⁵³ *Ibidem*, 6-7.

de belangrijke posities in de regering.⁵⁴ Bovendien werd al twee jaar na de oorlog systematisch alle oppositie uitgeschakeld met de hulp van de Sovjet-Unie.⁵⁵

De grootste factor die zorgde voor het anti-sovjet sentiment onder de Hongaarse bevolking was de manier waarop het stalinisme werd gevolgd. Mátyás Rákosi, toenmalig partijleider van de Hongarije, was eerder uit gevangenschap gehaald door Stalin en Rákosi had dus zijn vrijheid aan de Russische leider te danken.⁵⁶ Ondanks dat de Hongaren veelal tegen het communisme waren, werd er met Rákosi aan de macht een over het algemeen hardere vorm van stalinistisch beleid gevoerd dan in de rest van Oost-Europa. Dit kwam onder andere tot uiting in een terreur die veel weg had van de Grote Terreur van 1937-38 in de Sovjet-Unie.⁵⁷ Dit zou met de toetreding van Chroesjtsjov tot de macht en zijn latere speech veranderen.

Om bovengenoemde redenen was er voor de Hongaren voldoende grond om een anti-Sovjethouding aan te nemen. Deze onderliggende factoren kwamen tot uitbarsting in oktober 1956 met het bekend worden van de geheime speech als directe aanleiding. In juli van dat jaar zagen Russische ambassadeurs in Hongarije, Anastas Mikoyan en Mikhail Suslov, dat er groeiende onrust was hetgeen in verschillende rapporten werd bericht aan de partijleiding in Moskou. Ze berichtten reeds vanaf juli dat, in tegenstelling tot de situatie in Polen, er een wisseling van de macht plaats moest vinden in Hongarije. Rakosi werd namelijk een stuk minder competent geacht dan zijn Poolse collega Wladyslaw Gomulka, onder andere door zijn gebrek aan populariteit onder het Hongaarse volk.⁵⁸ Daarnaast was het logisch dat Rakosi niet meer zou passen binnen de koers van de destalinisatie. In de tweede helft van oktober liep de situatie uit de hand door studentenprotesten, waarop door de Russen werd gereageerd met de zogeheten 'eerste invasie' op 24 oktober door het verplaatsen van troepen naar het centrum van hoofdstad Boedapest. Tussen 24 en 31 oktober zijn er intensieve gesprekken gevoerd, genoteerd door Malin, waaruit blijkt dat er nog geen duidelijke beslissing genomen was ten aanzien van de reactie op de Hongaarse Opstand. Op 31 oktober werd het besluit

---

⁵⁴ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, 6.

⁵⁵ Duco Hellema, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, 11.

⁵⁶ Duco Hellema, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, 13.

⁵⁷ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, 7-8.

⁵⁸ Wilson Center Digital Archive, 'Mikoyan-Suslov report', 24 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110981> (05-01-2021).

genomen om Hongarije binnen te vallen. De dag ervoor, op 30 oktober 1956, werd binnen de communistische partij van de Sovjet-Unie nog het vertrouwen uitgesproken in de ingeslagen weg van de Hongaarse premier Imre Nagy.⁵⁹

De bijzondere positie van Joegoslavië

Het tumultueuze besluitvormingsproces in de maand oktober kwam zeker voor een deel door de gevolgen van de speech. De voornaamste intentie van Chroesjtsjov met zijn toespraak was de lidstaten van het Warschaupact melden dat ze hun eigen weg binnen het socialisme konden gaan volgen, hetgeen gebeurde. Het land dat met haar eigen weg ook invloed had op de aanpak van de Hongaarse Opstand was het Joegoslavië van Tito. Ze waren al eerder controversieel geweest voor de Russen met hun regeringskoers, waardoor Stalin Tito had geëxcommuniceerd. De Joegoslaven werden dan ook niet voor niets in de volksmond 'de brug tussen oost en west' genoemd.⁶⁰ De pers van Joegoslavië had een afwijkende blik op en berichtgeving over de situatie in Hongarije dan de gewenste visie van de Sovjet-Unie.⁶¹ Door deze groeiende persinvloed van Joegoslavië werden de Russen al vroeg gedwongen om de invloed van een steeds zelfstandiger wordend land mee te nemen bij het buitenlandse beleid.

De invloed van de Joegoslaven leek bovendien verder te gaan dan de persinvloed. Tito wilde via een eigen 'Derde weg' tussen het kapitalisme en communisme een belangrijke positie vergaren binnen het wereldwijde communisme.⁶² Dit kwam onder andere tot uitdrukking in de vorm van een publieke steunbetuiging aan Nagy. In de Sovjet-Unie heerste binnen de partijleiding de overtuiging dat de revolutie in Hongarije grotendeels ontstaan was door de houding van de Joegoslaven, wat in partijbijeenkomsten werd besproken.⁶³ Dit leidde tot een verkeerde inschatting van de situatie in Hongarije op twee manieren. Ten eerste bleef de Sovjet-Unie tot aan 28 oktober 1956 geloven in het feit dat de crisis aan kon worden gepakt

---

⁵⁹ Wilson Center Digital Archive, 'Working notes from the session of the CPSU CC Presidium on 30 October 1956', 30 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113647> (09-01-2021).

⁶⁰ Juan J. Linz and Alfred Stepan, 'Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union, and Yugoslavia, *Daedalus*, Vol. 121, No. 2 'The exit from communism' (1992), 123-139, aldaar 125.

⁶¹ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, 38-39.

⁶² Ibidem, 40-41.

⁶³ Wilson Center Digital Archive, 'Working notes from the session of the CPSU CC Presidium on 28 October 1956', 28 oktober 1956 <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111882> (08-01-2021)

door handig gebruik te maken van de invloed die Joegoslavië op Hongarije had. Het Warschaupact zou de Joegoslavische invloed kunnen gebruiken om de Hongaarse Opstand te beteugelen. Ten tweede bestond een algehele onderschatting van de problemen in Hongarije. Er zijn lange overleggen binnen de partijleiding gevoerd, waarin een gebrek aan unanimiteit heerste, hetgeen bleek uit de kritiek van ambassadeur Mikoyan die de situatie met eigen ogen had gezien.⁶⁴ Zo droeg de meer zelfstandige positie van Joegoslavië bij aan de moeizame besprekingen over Hongarije binnen de partij en daarbuiten. Deze positie had Tito vooral te danken aan het proces van destalinisatie dat Chroesjtsjov had ingezet en dat versneld werd door het lekken van de geheime speech. Joegoslavië was het perfecte voorbeeld van een land dat binnen het nieuwe politieke klimaat meer haar eigen koers kon gaan varen. De situatie in Hongarije was dan weer een voorbeeld van hoe een eigen koers te ver kon gaan voor de Sovjet-Unie, zeker toen Hongarije anticommunistisch leek te worden en de neutraliteit werd uitgeroepen door Nagy op 1 november. In reactie hierop ging Tito achter de schermen over tot actief meehelpen met de Sovjet-Unie en andere lidstaten in het tegengaan van de Hongaarse Opstand.⁶⁵

De overgebleven multilaterale basis

Er was zeker nog sprake van een enige multilaterale samenwerking. Vooral in het tweede deel van oktober hadden de lidstaten van het Warschaupact nog inbreng. Ondanks dat de positie van Joegoslavië eerder voor enig wantrouwen binnen de partijleiding in de Sovjet-Unie zorgde, draaide Tito zijn houding jegens de Hongaarse beweging bij toen zij een meer anticommunistische houding aannamen.⁶⁶ De meningen van lidstaten werden meegenomen tijdens bijeenkomsten van de communistische partij van de Sovjet-Unie, waar de Hongaarse Opstand besproken werd.⁶⁷ Tot aan 28 oktober was er echter nog sprake van relatieve onderschatting van de problemen in Hongarije. Deze houding sloot aan bij de eerder

---

⁶⁴ Mark Kramer, 'The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', 184.

⁶⁵ Johanna Granville, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, 44-45.

⁶⁶ *Ibidem*, 45.

⁶⁷ Wilson Center Digital Archive, 'Account of a meeting at the CPSU CC, on the situation in Poland and Hungary', 24 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112196> (09-01-2021).

geformuleerde mentaliteit van Chroesjtsjov, namelijk dat er een geweldloze oplossing voor problemen binnen het Oostblok diende te worden gezocht, in tegenstelling tot wat zijn voorganger Stalin zou hebben gedaan. In een bijeenkomst op 24 oktober werden leiders van de andere lidstaten op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen in Hongarije.⁶⁸ Het betrof meer een informatieve en niet een besluitvormende bijeenkomst.⁶⁹ Hierbij moet worden vermeld dat de leiders van Tsjechoslowakije, Oost-Duitsland, en Bulgarije aanwezig waren. Novotny, Ulbricht en Zhivkov waren voorbeelden van de eerdergenoemde 'Little Stalins', die handig gebruik hadden gemaakt van de gevolgen van de speech door de betrekkingen met de Sovjet-Unie te verbeteren en hun eigen positie te consolideren.⁷⁰ De lijn van de Sovjet-Unie volgend, stelde Novotny na de bijeenkomst van 24 oktober dat alle partijen 'unaniem waren in hun oordeel'.⁷¹ Ook waren de Bulgaren specifiek betrokken door middel van rapporten die de inlichtingendiensten leverden over de situatie in Hongarije.⁷² De lidstaten waarmee de Sovjet-Unie in overleg was leken eerst meer de weg van de geweldloze oplossing te volgen net zoals de Russen, maar bleken het later eens met de beslissing om Hongarije binnen te vallen.

Bijeenkomsten als die van 24 en 28 oktober kunnen de indruk wekken dat er multilaterale betrekkingen bestonden binnen het Warschaupact, maar het betrof vooral lidstaten die het meteen eens zouden zijn met de beslissing van de Sovjet-Unie. Hierbij speelde zeker mee dat met een inval in Hongarije het risico zou worden verkleind op eigen binnenlandse opstanden.⁷³ Daarom is de eerder beschreven positie van Joegoslavië binnen de besluitvorming een stuk interessanter aangezien dit land meer een eigen weg binnen het wereldwijde communisme wilde inslaan en dit een rol speelde bij de reactie op de problemen in Hongarije.

---

⁶⁸ Wilson Center Digital Archive, 'Working notes from the session of the CPSU CC Presidium on 28 October 1956', 28 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111882> (08-01-2021).

⁶⁹ Ibidem (08-01-2021)

⁷⁰ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 1 'The Warsaw Pact in its infancy', 26-27.

⁷¹ Wilson Center Digital Archive, 'Account of a meeting at the CPSU CC, on the situation in Poland and Hungary', 24 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112196> (09-01-2021)

⁷² Wilson Center Digital Archive, 'Bulgarian military intelligence information on the situation in Hungary and Poland', 1 November 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112703> (11-01-2021).

⁷³ Laurien Crump, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave, hoofdstuk 1 'The Warsaw Pact in its infancy', 29.

Het verdrag minder als uitgangspunt

Wanneer wordt gekeken naar het eerste verdrag van het Warschaupact zijn er ook een paar elementen in de aanpak van de Hongaarse Opstand die opvallen. Allereerst is er het element van het in standhouden van de vrede 'ongeacht de politieke of sociale systemen die heersten'.⁷⁴ Hoewel dit een van de meer vaag geformuleerde artikelen van het Warschaupactverdrag was, zou het niet een reden moeten zijn om een conflict gewelddadig op te lossen. Door in zijn speech wel een politiek systeem te bekritisieren, namelijk het stalinisme, week Chroesjtsjov af van dit artikel van het verdrag.

Het belangrijkste punt van het Warschaupactverdrag dat tot discussie tussen historici heeft geleid over de validiteit van het verdrag betrof de 'joint command' die moest worden gevormd.⁷⁵ Het statuut van 3 november 1956 van de Poolse generaal Jan Drzewiecki laat zien dat deze kritische houding ten tijde van de Hongaarse Opstand opkwam. De Poolse generaal stelde hierin de positie van de 'supreme commander' van het Warschaupact aan de kaak. Deze positie werd vanzelfsprekend bekleed door een Rus. In het statuut benoemt Drzewiecki dat er in het verdrag geen duidelijkheid was over de bevoegdheden van de 'supreme commander'.⁷⁶ Deze bron kan worden gezien als kritiek op de dominantie van de Sovjet-Unie en op de vaagheid van het verdrag van het Warschaupact. Het opstellen van dit statuut kwam te laat om nog van betekenis te zijn voor de Hongaarse Opstand, aangezien de beslissing om het land binnen te vallen al op 30 oktober was genomen. Er is met het statuut niets gedaan tot januari 1957. Drzewiecki stelde in opdracht van Gomulka een hervorming van het Warschaupact voor, met vooral enkele militaire kritiepunten.⁷⁷ Deze hervormingen zijn niet doorgevoerd, hetgeen laat zien dat de Sovjet-Unie eigenlijk niks deed met kritiek op het functioneren van het Warschaupact.

---

⁷⁴ Wilson Center Digital Archive, 'Warsaw Pact treaty', 14 mei 1955, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123891>, (25-11-2020)

⁷⁵ Ibidem, (25-11-2020)

⁷⁶ 'Gen. Jan Drzewiecki's Critique of the Statute of the Unified Command, November 3, 1956', In: Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, (Washington 2005), 10. (11-01-2021)

⁷⁷ 'Polish Memorandum on Reform of the Warsaw Pact, January 20, 1957', In: Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, (Washington 2005), 14. (11-01-2021)

Het was wel duidelijk dat als gevolg van de speech de dominantie van de Sovjet-Unie bij het oplossen van de problemen verder was toegenomen. Deze dominantie bleek uit de beslissing van de Sovjet-Unie om Hongarije binnen te vallen. Er was zeker kritiek op, namelijk van ambassadeur Mikoyan. Uit zijn rapporten van 24 en 27 oktober bleek dat hij met eigen ogen zag dat de Hongaren over een militaire kracht beschikten die volgens hem genoeg was om de problemen de kop in te drukken, iets wat de Hongaarse legerleiding zelf niet zag.⁷⁸ Ondanks dat Mikoyan constateerde dat de situatie in het land met de dag verslechterde, bleef hij tot het einde volhouden dat van het sturen van meer militaire eenheden en een uiteindelijke invasie moest worden afgezien en dat de onrust vanzelf zou afnemen. Er moest alleen een kleine hoeveelheid militairen beschikbaar worden gesteld om eventueel de Hongaren te assisteren. Met de uiteindelijke beslissing om binnen te vallen werd er dus niet geluisterd naar de overtuigingen van de eigen ambassadeurs in Hongarije.

Met de bijeenkomst van januari 1956 was het Warschaupact met het verdrag in het achterhoofd nog met een positieve insteek van start gegaan, waarbij alle lidstaten hun inbreng hadden. De geheime speech gooide dus overduidelijk roet in het eten bij dit toekomstbeeld, maar door middel van bijeenkomsten waar de (weliswaar niet alle) lidstaten van het Warschaupact aanwezig waren werd wel enigszins de weg van de multilaterale betrekkingen voortgezet.

In een 'Stenographic record' van een bijeenkomst van de partij op 4 november 1956 lichtte Chroesjtsjov in een toespraak de gezamenlijke beslissing om Hongarije binnen te vallen toe door als het ware een samenvatting te geven van de gebeurtenissen tot aan de uiteindelijke beslissing. Zo beschreef hij dat bij de lidstaten om input werd gevraagd bij de Hongaarse kwestie.⁷⁹ Alle lidstaten zouden het uiteindelijk eens geweest zijn met de beslissing tot een inval in Hongarije, met uitzondering van Polen, hetgeen blijkt uit de bron van Drzewiecki. Deze toespraak gold vooral als het goedpraten van een belangrijke politieke beslissing en om het invasieplan nader toe te lichten aan de achterban.⁸⁰ Chroesjtsjov wilde

---

⁷⁸ Wilson Center Digital Archive, 'Mikoyan-Suslov report', 24 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110981> (05-01-2021).

⁷⁹ Wilson Center Digital Archive, 'Stenographic record of a 4 november 1956 meeting of party activists', 4 november 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113337> (11-01-2021)

⁸⁰ Ibidem, (11-01-2021)

laten zien dat de beslissing op een multilaterale manier was genomen, waar in bepaalde mate zeker sprake van was.⁸¹

4. Conclusie

Na het neerslaan van de opstand werd in Hongarije onder János Kádár, als opvolger van Nagy, een nieuwe koers van het communisme ingeslagen om problemen in de toekomst te voorkomen. In de toespraak van 4 november wilde Chroesjtsjov de invasie en de besluitvorming die eraan voorafging als een soepel proces aanduiden. Vanaf het moment dat de Malin notes werden verspreid werd duidelijk dat hiervan geen sprake was, zoals deze scriptie ook laat zien.

Met het opstellen van het verdrag en de eerste collectieve bijeenkomst werd een positieve start gemaakt met het Warschaupact. Het lekken van de geheime speech van Chroesjtsjov zorgde voor veel onrust in Oost-Europa. In de speech werd een directe aanval op zijn voorganger geleverd, vooral op de persoonlijkheidscultus rond Stalin. Hierdoor werd een politieke situatie gecreëerd die veel invloed heeft gehad op het functioneren van het Warschaupact. De onrust als resultaat van de speech zorgde ervoor dat beslissingen niet meer konden worden genomen op de manier zoals in januari 1956 voor dergelijke situaties voorzien was.

Allereerst wilde Chroesjtsjov dat elke lidstaat ging streven naar een 'eigen weg' van het socialisme, wat dus de mate van zelfstandigheid leek te vergroten in het Oosten. Dit kwam bij het besluitvormingsproces over de inval in Hongarije vooral tot uiting in de positie van Joegoslavië. Het land had er onder Tito voor gekozen om een zogeheten 'derde weg' te volgen binnen het conflict van de Koude Oorlog. Naast onderschatting van de ernst van de Hongaarse Opstand meende de partijleiding in de Sovjet-Unie de Joegoslavische invloed op Hongarije te kunnen gebruiken om de opstand te beteugelen. Dit bleek echter niet te lukken. Later zou Tito instemmen met de beslissing Hongarije binnen te vallen en hielp hij achter de schermen actief mee met het realiseren van het invasieplan.

---

⁸¹ Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, 10.

Andere lidstaten die hun inbreng hadden in het besluitvormingsproces waren dus vooral de landen waar, in tegenstelling tot wat de speech wilde verwezenlijken, nog de 'Little Stalins' aan de macht waren. Zij waren door de speech dichter bij de Sovjet-Unie gekomen, met consolidatie van hun positie als doel. In het besluitvormingsproces waren Tsjechoslowakije, Bulgarije, en Oost-Duitsland betrokken bij bepaalde bijeenkomsten, waar de leiders eigenlijk vooral werden geïnformeerd over de gang van zaken in Hongarije en Polen. Daarnaast oefenden de Bulgaren in de vorm van inlichtingendiensten in Hongarije indirecte invloed uit op de besluitvorming van het conflict.

Door de onrust die ontstond als gevolg van de speech werden er echter ook steeds meer vraagtekens gezet bij het verdrag van het Warschaupact. De bron van Drzewiecki geeft aan dat vooral over de werking van de 'joint command' onduidelijkheid was, waar de Sovjet-Unie leek te profiteren van de benoeming van de 'supreme commander'. Polen was verder tegen de aanwezigheid van Russische troepen in Hongarije. Binnen het Russische kamp had ook ambassadeur Mikoyan kritiek op de groeiende aanwezigheid van Sovjettroepen en een eventuele militaire inval. Hij bleef geloven in een geweldloze oplossing en stelde dat de Hongaren militair en ideologisch sterk genoeg waren om hun problemen zelfstandig op te lossen met enige assistentie van de Russen. Deze twee voorbeelden van kritiek laten zien dat er onduidelijkheid heerste over het verdrag van het Warschaupact en dat de dominantie van de Sovjet-Unie uiteindelijk doorslaggevend bleek.

Er was een multilaterale basis gelegd met de eerste collectieve bijeenkomst van het Warschaupact in januari 1956. Op die multilateraliteit werd enigszins voortgebouwd, maar aan de andere werd de Poolse kritiek niet meegenomen in de gesprekken over de Hongaarse problemen. De lidstaten werden wel betrokken, maar het leek meer op het informeren over de situatie dan dat het actieve inbreng betrof bij het nadenken over een oplossing. De meeste Oost-Europese leiders waren vooral bezig met het consolideren van hun eigen positie in plaats van actief te discussiëren met de Sovjet-Unie. Het Warschaupactverdrag leek zo niet meer het uitgangspunt van de politieke beslissingen. De vaagheid van het Warschaupact werd geïllustreerd door gebeurtenissen rondom de Hongaarse Opstand. Zo bleek de onduidelijkheid over de 'joint command' bij de stug verlopende besluitvorming tot invasie. Het in het verdrag beschreven 'loslaten van de relevantie van het politieke systeem' werd met de inval in Hongarije niet gevolgd. Verder werd het streven naar een geweldloze oplossing snel losgelaten.

Met de resultaten van dit onderzoek zijn de beweringen van historici als Granville en McGregor niet te verwerpen, maar moeten ze wel worden herzien. Het is over het algemeen duidelijk waar deze historici hun kijk op de dominantie van de Sovjet-Unie vandaan halen. Aan de hand van de in deze scriptie beschreven bevindingen kan echter geconcludeerd worden dat de beweringen van Granville en MacGregor niet volledig de ingewikkelde betrekkingen van het Warschaupact weergeven. Door te kijken naar de gevolgen van de speech kan worden gesteld dat deze, door de onrust die het had veroorzaakt, het Warschaupact nauwelijks ruimte heeft gegeven om naar behoren te kunnen functioneren. Deze scriptie laat zien dat de dominante bewering van Granville en McGregor over de Russische dominantie in het Warschaupact aan herziening en nuancering toe is. De weg naar revaluatie van het beeld van de betrekkingen binnen het Warschaupact, ingezet door Kramer en Crump, wordt hiermee voortgezet.

Bibliografie

Bronnen:

- Wilson Center Digital Archive, 'Warsaw Pact treaty', 14 mei 1955, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/123891>, (25-11-2020)
- Parallel History Project on Cooperative Security 'Record of the decisions of the Meeting of the Political Consultative Committee established in Connection with the Warsaw Treaty', 28 januari 1956, http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/17525/ipublicationdocument_singledocument/2882a0f1-8f48-4a3b-b339-ba1564e32b9b/en/Record_Decisions_1956_Eng.pdf (25-11-2020).
- Parallel History Project on Cooperative Security 'Declarations by the signatories to the Warsaw Treaty', 28 januari 1956 http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/17526/ipublicationdocument_singledocument/564e7aea-5408-4c4e-a9f1-b10f9a7646c6/en/Declaration_Signatories_560128-I.pdf (25-11-2020).
- Wilson Center Digital Archive, 'Khrushchev's secret speech, 'On the cult of personality and its consequences', delivered at the twentieth party congress of the Communist Party of the Soviet Union', 25 februari 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995> (05-12-2020)
- Wilson Center Digital Archive, 'Account of a meeting at the CPSU CC, on the situation in Poland and Hungary', 24 oktober 1956 <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112196> (09-01-2021)
- Wilson Center Digital Archive, 'Mikoyan-Suslov report', 24 oktober 1956, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110981> (05-01-2021)
- Wilson Center Digital Archive, 'Working notes from the session of the CPSU CC Presidium on 28 October 1956', 28 oktober 1956 <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111882> (08-01-2021)

- Wilson Center Digital Archive, 'Working notes from the session of the CPSU CC Presidium on 30 October 1956', 30 oktober 1956
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113647> (09-01-2021)
- Wilson Center Digital Archive, 'Bulgarian military intelligence information on the situation in Hungary and Poland', 1 november 1956
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112703> (10-01-21)
- Wilson Center Digital Archive, 'Stenographic record of a 4 november 1956 meeting of party activists', 4 november 1956,
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113337> (11-01-2021)

Literatuur:

- Bekes, Csaba, 'The long détente and the Soviet Bloc, 1953-1983', in: Oliver Bange and Poul Villaume, *The long détente. Changing Concepts of security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*, (New York/ Budapest 2017), 31-49.
- Crump, Laurien, *The Warsaw Pact Reconsidered. International relations in Eastern Europe, 1955-69*, (Routledge 2015), Kindle uitgave.
- Granville, Johanna, *The First Domino. International Decision Making during the Hungarian Crisis of 1956*, (Texas, 2004).
- Hellema, Duco, *Negentien zesenvijftig. De Nederlandse Houding ten Aanzien van de Hongaarse Revolutie en de Suezcrisis*, (Amsterdam 1990).
- Kramer, Mark, 'The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings', *Journal of Contemporary History*, Vol. 33, No. 2. (April 1998), 163-214.
- Linz, Juan J. and Alfred Stepan, 'Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union, and Yugoslavia', *Daedalus*, Vol. 121, No. 2 'The exit from communism' (1992), 123-139
- Loewenstein, Karl E., 'Re-emergence of Public Opinion in the Soviet Union: Khrushchev and Responses to the Secret Speech', *Europe-Asia Studies*, Vol. 58, No. 8, '1956 and its legacy' (2006), 1329-1345.
- Mastny, Vojtech & Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, (Washington 2005).

- McCauley, Brian, 'Hungary and Suez, 1956: The Limits of Soviet and American Power', *Journal of Contemporary History*, Vol. 16., No 4, (1981), 777-800.
- McGregor, Douglas A, 'Uncertain allies? East European Forces in the Warsaw Pact', *Soviet Studies*, Vol. 38, No. 2 (April 1986), pp 227-247.
- Nelson, Daniel N, *Alliance Behavior in the Warsaw Pact*, (Routledge 1986).
- Rettie, John, 'How Khrushchev leaked his secret speech to the world', *History Workshop Journal*, No. 62 (2006), 187-193.
- Wolfe, Thomas W., 'The Warsaw Pact in Evolution', *The World Today*, Vol. 22, No. 5, (Mei 1966), 191-198.